

Honnan ered a székely írás?*

A székelység a Kárpát-medencében

A székelyek eredetére vonatkozó elméleteket többen is összefoglalták a közelmúltban.¹ Noha eltérő nézetek is vannak, bizonyosnak mondható, hogy a Kárpát-medencébe érkező székelység nem török eredetű, majd később elmagyarosodott népcsoport, hanem Árpád honfoglalása előtt a magyarok közül szakadtak ki és ősi, magyar nyelvüket őrzik a mai napig.²

A székely írás eredete³ nincs összefüggésben a székelyek eredetével, annál inkább kapcsolódik a Kárpát-medencében való tartózkodásuk korai történetéhez. Ennek kezdetére, területi elhelyezkedésükre és helyváltztatásaira vonatkozóan több, egymással szemben álló elképzelés született. A legújabb kutatások fényében úgy tűnik, hogy az Anonymus által leírtakon⁴ túl László Gyula feltételezéseinek egy része is bizonyosságot nyer a különböző tudományágak legújabb eredményei révén. *M. Lezsák Gabriella* röviden az alábbiak szerint foglalta ezeket össze: „*A nagycsaládi modell mellett László Gyula avar kori népesség továbbélése – székelykérdése, és az ezekre épített kettős honfoglalás hipotézise⁵ is nagy figyelmet kapott, amelyet szakmai körökben rendszerint negatív bírálattal illettek. [...] A legújabb régészeti⁶, történeti⁷ embertani⁸ és archeogenetikai⁹ kutatások azonban rámutattak, hogy az avar kori népesség megélte a magyar honfoglalást, és, hogy a székelykérdés kulcsa az avar kori népesség továbbélése lehet.¹⁰ A kutatás ma már hajlik arra, hogy a székelyek nem nyelvcsere útján jutottak a magyar nyelvhez, hanem mindig is magyarul beszéltek,¹¹ és azonosak lehetnek a Kárpát-medence avar kori, hun identitású lakosságával¹².*”¹³

Benkő Elek nagy körültekintéssel fogalmazta meg a székelységről: „*Az a benyomásunk, hogy az önálló népnévvel rendelkező, bizonyos tekintetben valóban külön népként fellépő, mindazonáltal idegen nyelvűséget nyomokban sem mutató középkori székelység embertani képének és az Anonymus közléséből ismert Attila-hagyományunknak bizonytalan és távoli múltba mutató jellege nem a véletlen műve, hanem olyan részlet, ami arra utal, hogy a bennünket most érdeklő folyamatok a 12–13. századhoz képest sok évszázaddal korábbi időkben zajlottak le. Ilyen gyanút alapozhat meg a számos mesterségesen konstruált elemet és feltűnően kevés, biztosan török eredetű írásjelet tartalmazó székely (rovás) írás ábécéje is. Az antropológiai vizsgálatok e gyanút területi és kronológiai értelemben is körvonalazták, amennyiben az embertani anyag közvetlen kapcsolatait nem Erdély és a szomszédos területek embertani anyagában, hanem az avar kor és a Karoling-Dunántúl antropológiai leletei között találták meg.*”¹⁴

Hol élhettek a székelyek a Dunántúlon? A nyelvtudomány három székely nyelvjárást különböztet meg, s azok nem a Székelyföldön alakultak ki, hanem az előző szállásterületről hozták magukkal. Maroszsék magyar nyelvjárása a Pozsony vidéki és a Moson környéki nyelvjárással, továbbá az Őrség és a mai Dél-Burgenlandban lévő Őrvidék nyelvjárásaival mutat feltűnő hasonlóságot. Ilyen kapcsolat van Telegdiszék (a későbbi Udvarhelyszék) és Baranya, valamint Valkó megye, továbbá a Királyföldön néhány magyar falu nyelvjárása között. A legkeletibb, külső székely csoportok (Sepsi-, Orbai-, Kézdi-, Kászonszék, Alcsík, Felcsík és Gyergyószék) nyelvjárása az Őrvidék és az Őrség nyelvével mutat rokonságot.¹⁵ A helynevek mindezt alátámasztják – azokat előző településeikről hozták magukkal –, sőt segítségükkel tovább bővül a kép: az Udvarhely

környéki székely lakosság a Bihar megyei Telegd környékéről települt át.¹⁶ Velük kapcsolatban legvalószínűbb a Baranya – Bihar – Telegdiszék, de Benkő Loránd lehetségesnek tartja közvetlenül a Baranya – Telegdiszék kapcsolatot is.¹⁷

Az antropológiai vizsgálatok a Karoling-kori Pannóniára utalnak, a nyelvjáráskutatás eredményei szerint pedig a székelyek a mai Őrvidék (Dél-Burgenland, Vas megye); az Őrség (Zala megye) területén; Baranya és Valkó megyében; továbbá Pozsony vidékén és a Moson környékén lakhattak. Később az Őrvidék és az Őrség területén lakó székelyek egy része Marosszékre, Csík- és Háromszékre; a Pozsony vidéki és a Moson környékén lakók Marosszékre; a Baranya megyében lakók Biharba majd/és Telegdiszékre települtek, akárcsak a Valkó megyében és a Királyföldön lakók.

Benkő Loránd a nyelvészeti eredmények alapján a székelyek nyugatról keletre történt teledését feltételezte, míg László Gyula – elismerve a nyelvtudomány ide vonatkozó eredményeit – éppen ellenkező irányúnak vélte azt.

A székelység Kárpát-medencei tartózkodása, helyváltoztatása több lépésben, különböző módon mehetett végbe.

1. Megtörténhetett, hogy az ide érkezésükkor már hosszabb idő óta három részre vagy törzsré¹⁸ tagolódott székelyek letelepítésére – pl. a szlávokhoz hasonlóan – az Avar Kaganátus egymástól távol eső részein került sor:

a) az egyik törzs egyik része Marosszék, másik része Pozsony vidéke és Moson környéke, harmadik része Őrség és Őrvidék;

b) a másik törzs egyik része Telegdiszék, másik része Baranya és Valkó megye, harmadik része Bihar megye;

c) a harmadik törzs egyik része Sepsi-, Orbai-, Kézdi-, Kászonszék, Alcsík, Felcsík és Gyergyószék, másik része az Őrség és Őrvidék területén. Ebben az esetben Őrség és Őrvidék területén került sor csak két törzsből való letelepítésre.

A későbbiekben azonban, egyrészt a Pannóniát ért támadások, másrészt tudatos szervezés következtében, a székelység különböző csoportjai lakosságának egy része valóban mozoghatott keletre.

2. Amennyiben a székelyek három törzse a Kárpát-medence nyugati területén lakott, akkor jóval nagyobb területen sokkal nagyobb számú népesség lehetett, mint amennyit a nyelvjáráskutatás ki tudott mutatni.¹⁹ Ennek az az oka, hogy eredetileg a nyugati határ mentén földművelésből és állattenyésztésből élő, mesteremberekkel rendelkező, de harcok miatt elsősorban határvédő szerepet betöltő székelység, nem foltokban, hanem igen hosszan elnyúló, összefüggő területen került letelepítésre.

a) Később Erdélybe ennek északi részéről telepítették át a későbbi Marosszék területére a marosszéki nyelvjárást beszélők egy részét, kivéve a későbbi Pozsony vidékét, Moson környékét, az Őrség és Őrvidék egy részét, ahol kimutatható a nyelvjáráruk.

b) Ehhez hasonlóan, később Erdélybe ennek középső részéről telepítették át a későbbi Sepsi-, Orbai-, Kézdi-, Kászonszék, Alcsík, Felcsík és Gyergyószék területére a külső székely csoportok nyelvjárást beszélőket az Őrség és az Őrvidék területéről, onnan, ahol nem mutatták ki a nyelvjárárukat.

Az Őrség és az Őrvidék területén a fenti két nyelvjárást beszélő lakosság egyaránt élt, ott tehát párhuzamosan két különböző székely törzs volt, elkülönült lakhelyeken, ezért nyelvjáráruk nem keveredett.

c) Végül Erdélybe a védelmi vonal déli részéről telepítették át a későbbi Telegdiszékre az ottani nyelvjárást beszélőket a későbbi Baranya és Valkó megye területéről; továbbá jelentős számú népesség érkezett még Árpád honfoglalása előtt Baranyából Biharba, ahonnan – Telegd környékéről – később Udvarhely környékére telepedtek.

A fentieket áttekintve, egyértelműen az utóbbi, a nyugatról keletre telepítés folyamata mehetett vége, hiszen nem sok értelme lett volna foltokban letelepíteni a határvédő népséget. Áttelepítésükre pedig akkor kerülhetett sor, amikor már nem nyugaton, hanem keleten volt rájuk szükség, és ott szintén egybefüggő területen laktak.

A térképen különböző időszakokban és csak a témánk szempontjából jelenleg fontos székely csoportok láthatók. A Kárpát-medence nyugati részén a székelység legkésőbb a 9. század elejétől – nyelvjárásuk alapján – megállapítható településterülete került feltüntetésre, és e tömbök között feltételezhető a később áttelepített székely lakosság szállásterülete. Jól kirajzolódik az a védelmi vonal, amely mentén laktak. A Kárpát-medence keleti részén a különböző nyelvjárást beszélő székelység székeinek a 14. századtól meglévő határa látható, amiből következtethetünk arra, hogy – feltételezhetően Árpád honfoglalása után rövid időn belül – hova települtek.

(Mikor és hol voltak együtt a székely írás létrejöttéhez szükséges feltételek?) Amennyiben feltételezzük, hogy a székelyek jórészt a Karoling-kori Pannóniában, annak is – a nyelvjárásaik alapján – jól meghatározható területein laktak, a következő lépésként azt kell megvizsgálni, hogy milyen körülmények között éltek. Szőke Béla Miklós kutatásai alapján fő vonalakban az alábbi kép rajzolódik ki. Nagy Károly birodalmának keleti részén a fegyverek helyett a diplomáciára támaszkodott, amikor a Kárpát-medencében a térség pacifikálásával, a keresztény hitre térítéssel, és a birodalom vazallusi rendszeréhez csatolással igyekezett hatalmát megszilárdítani. Amikor 811-ben Aachenben az avar uralkodó személyes követe és képviselője, valamint a Duna feletti szlávok fejedelmei és előkelői összegyűltek, hogy az új hatalmi helyzetet szentesítve megteremtsék a tartós békét, Nagy Károly tárgyalópartnerei már mind keresztények és hűbéres alattvalói voltak. A tárgyalások következményeként a Dunától nyugatra lévő – talán még az Avar Kaganátusból örökölt – közigazgatási egységek a Karoling Birodalom legkeletibb tartományai lettek, igazgatásukat részben a birodalmi, részben a helyi arisztokrácia sorából kikerülő főhivatalnokok végezték.²⁰

Tegyük itt egy kis kitérőt! A térség már említett pacifikálása során a legfontosabb eszköz a keresztény hitre térítés, aminek feltétele volt az írás ismerete. Ebben a korban a Kárpát-medencében a nyelvek és az írások gazdagsága tapasztalható az itt élő népek, népcsoportok változatossága miatt. Nagy Károly angolszász és írországi kelta misszionáriusokat hívott birodalmába, akik alaposan ismerték a Szentírást, így a második nyugati császárság tanítómesterei lehettek. Udvarának legkiemelkedőbb egyházi személyisége a kelták között nevelkedett angolszász szerzetes, a yorki Alcuinus volt, de a nyugati kultúra újjáteremtésében vizigót, teuton és itáliai tanácsadók és papok is részt vettek. Mivel a német területeken a keresztény kultúra terjesztése főként az ír misszionáriusok feladata volt, ezért a Karoling-kori hittérítő tevékenység központjai a kelta egyház hittérítői által alapított vagy reformált kolostorok voltak. Közülük is kiemelkedik Fulda, a Boden-tó melletti Reichenau, és a svájci Sankt Gallen kolostora.

Az ír és angolszász kapcsolat ismeretében természetes, amit több Karoling-kori kódex bizonyít, hogy e kolostorok tudós személyei ismerték az angolszász futhorc ábécét, azt különböző változatokban – akárcsak az akkor ismert többit – feljegyezték. Közéjük tartozik például a Codex Vindobonensis 795²¹, amelyben 800 körül „Formae litterarum septemtrionalium seu runarum’ cum nominibus earum” cím alatt a 20. oldalon olvasható a napjainkban „Salzburg Futhorc” néven emlegetett, 28 rúnából álló ábécé. A kódex Arnóhoz (740–821), a salzburgi érsekség első érsekéhez kötődik, abban egyebek között a görög és a gót betűkről, ábécékről is olvasható ismertetés.²²

Egy másik, a Reichenau szigetén lévő apátságban Walahfrid Strabo által 825–849 között írt, ma Sankt Gallenban a Stiftsbibliothekban Codex Sangallensis 878 jelzet alatt található kódex 321. oldalán szintén megtalálható egy ilyen ábécé.²³

A Sankt Gallen kolostorában a 9. század második felében oktatási célra összeállított, Codex Sangallensis 270 jelzet alatti kódex 52. oldalán hasonló ábécé olvasható.²⁴

Azonban nem csupán a kódexek, hanem az egyház számára oly nagy jelentőségű tárgyak, például ereklyetartók is eljutottak ilyen felirattal a Frank Birodalom keleti részébe. Bizonyíték erre a korábban a gandersheimi apátságban őrzött, ma a Braunschweig tartományban található Herzog Anton Ulrich Museumban lévő, többek között Brunswick Casket²⁵ néven ismert, elefántcsont faragással díszített gyönyörű darab, amelynek alján a téglalap alakú fém vázon körben kétszer ismétlődik meg az angolszász futhorc ábécé betűivel írt szöveg. A legújabb eredmények szerint a felirat egy, a latin és a futhark ábécét jól ismerő, nagy műveltségű egyházi személynek köszönhető.²⁶

Térjünk vissza Szőke Béla Miklós kutatási eredményeihez: „*A birodalom keleti végeinek a század végéig már változatlan, szilárd közigazgatását 828-ban Jámbor Lajos teremti meg: a provinciákon belül grófságok egész láncolatát hozza létre. [...] Alsó-Pannóniában, a Zala folyó alsó folyásvidékén 838-840 táján egy »bizonyos« Priwina kap Német Lajos királytól nagy kiterjedésű hűbértartásokat. [...] Priwina speciális képességei, kapcsolatrendszere jól jön a »káderhiányban« szenvedő Német Lajosnak, aki ezért szívesen befogadja, megkeresztelteti, majd, miután a rábizott terület megtérítésében játszott aktív részvételével bizonyítja, hogy hűséges alattvaló, az Alsó-Pannóniában addig hűbértartást birtokolt területek nagy részét teljesen tulajdonába adja neki (847)».*²⁷

Priwina a mai Zalavár-Várszigeten építette fel székhelyét, Mosaburgot, amely mind a világi közigazgatásnak, mind a keresztény térítésnek a centruma lett.²⁸ A Karoling-adminisztráció berendezkedésekor Pannóniát térítési és ennek nagyjából megfelelő világi közigazgatási körzetekre osztották. A Rábától északra fekvő terület a passauai, a Rábától a Drávaig húzódó a salzburgi püspökséghez, a Dráva és a Száva közötti rész pedig az aquileiai pátriárkához tartozott. Mosaburg Alsó-Pannónia, egy résztartomány székhelye volt, és a salzburgi püspökséghez tartozott; az érsek majdnem minden karácsonyt itt töltött, és felszentelte azokat a templomokat, amelyek időközben felépültek.²⁹ Ez a terület egy keresztény állam része volt, írástudó papokkal, egyházi személyekkel.³⁰

867 körül bukkant fel a dunántúli tartományban Konstantin (Cirill) és Metód, akik több hónapon át tevékenykedtek Mosaburgban is, sőt a pápa Metódot hamarosan Pannónia érsekének szentelte fel. Ekkor Adalwin salzburgi érsek szükségesnek tartotta egy terjedelmesebb irat összeállítását (az úgynevezett *Conversiót*), amiben felsorolta, mi mindent tettek az elmúlt 75 évben a térség megtérítéséért. Részletes ismertetés olvasható az itt folyt térítő munkáról és ennek a központjáról, Mosaburgról.³¹

A Mosaburgban előkerült kivételes jelentőségű írásos emlékek – a latin nyelvű görög, rovással íródott bolgár-török és glagolita betűkkel készített szövegek – arra utalnak, hogy itt egy több nyelven beszélő, többfajta írásmódot használó művelt réteg lakott. Ez utóbbi bizonyítja, hogy a glagolita írás – melyet a hagyomány szerint a szláv nyelvet thesszalonikéi származásúként jól beszélő Konstantin bizonyos, a görög ábécé betűivel leírhatatlan szláv hangzók rögzítésére alkotott – létezett már a 9. század közepén. A hagyomány szerint a glagolita írást a Konstantint és Metódot vendégül látó Kocel (Chezil) is megtanulta, aki tanítványokat is adott a két térítő keze alá.³²

A fentiek alapján az alábbi következtetésre jutottam: itt, a salzburgi püspökséghez, majd érsekséghez tartozó Alsó-Pannóniában élő székelyek a keresztény térítés során, mivel nem rendelkeztek önálló írással, akárcsak a hasonló helyzetben lévő szlávok, rá

voltak kényszerítve az írásbeliségre.³³ A magyarul beszélő, önálló népi tudattal rendelkező székelyek nem akarták sem a szláv, bajor, frank vagy egyéb népek, népcsoportok által használt írásrendszereket átvenni, hanem sajátot alkottak.³⁴ Nem kívántak azonban teljesen eltérni a korábbi Avar Kaganátusban élő törökös népek által használt írástól, ugyanakkor a Karoling Birodalom térítőitől egy azokhoz hasonló, bár térben távoli írásrendszert, az angolszász futhorcot megismerhették.³⁵ Annak betűit használták fel az önálló székely írás megteremtéséhez, de nem szolgai módon, hanem külön gondot fordítottak arra, hogy a jelek hangértéke ne ugyanaz legyen, mint a felhasznált írásrendszerben. Megalkotói művelt székely emberek voltak, akik így biztosították, hogy a székely nyelven leírt szöveget az angolszász Futhorkot Futhorc használók ne érthessék meg, így az csupán a székely írást ismerők kiváltsága lett. A futhorc általában balról jobbra haladó írásirányával szemben – hasonlóan a Kárpát-medencében használt rovásírásokhoz –, az írást jobbról balra vezették, és amint az ilyen esetekben megfigyelhető, a szimmetrikus jelek változatlanok maradtak, a többi betű képe pedig tükörbe átfordult.³⁶

Bizonyítékként az angolszász futhorc és a székely írás betűinek összevetése szolgál, amelyet a mellékelt táblázat szemléltet. Az összehasonlításhoz a fentebb említett három, 9. századi kódexben és az említett ereklyetartó szövegében lévő az angolszász futhorc ábécé alábbi betűit írjuk be az első oszlopba.³⁷

Codex Vindobonensis 795: a, b, c, cs, d, g, h, j, k, m, s, sz, v, zs, ent

Codex Sangallensis 878: a, b, c, cs, d, gy, h, j, k, m, s, sz, ty, v, zs, ent

Codex Sangallensis 270: a, b, c, cs, d, j, k, m, s, sz, u, v, ent

Brunswick Casket: c, cs, d, j, k, r, sz, ty, v, ent

A nikolsburgi ábécé r betűje megtalálható a Brunswick Casket feliratában; továbbá u betűje megegyezik a futhorc régebbi változatában találhatóval, amint az például a Cotton Domitian A IX. kódex 11. oldalán lévő ábécében is látható.³⁸

Összegezve megállapítható, hogy a nikolsburgi ábécé betűi és az angolszász futhorc különböző változatait ismerő személytől, vagy azt ötvöző ábécéből átvett betűk között 19 azonos. Mivel a szakemberek feltételezése szerint egy korabeli írásrendszer kb. 20 betűből állt, egyértelmű, honnan származik a székely írás alaprétege: az angolszász futhorc írásból. Ezek a betűk semmit nem változtak a székely írás megteremtése és a nikolsburgi ábécé feljegyzése között eltelt több mint hat évszázad alatt.

Igazolást nyert Vásáry István évtizedekkel ezelőtt tett megállapítása: „az alfabetumokat legtöbb esetben tudós ember vagy emberek állítják össze, s nem szerves fejlődés eredményei, mint a nyelvi tények”³⁹.

Angolszász Futhark	A Nikolsburgi ábécé		
ƿ	ƿ ²		ƿ ^{em}
χ	χ ^{cb}		ƿ ^{emj}
↑	↑ ^{es}		ƿ ^o
ⱦ	ⱦ ^{esj}		ƿ ^z
†	† ^w	†	ƿ ^z
	χ ^c	†	ƿ ^z
	⊖ ^f	†	ƿ ^z
ⱦ	ⱦ ^{sb}	†	ƿ ^z
ƿ	ƿ ^{sb}	†	ƿ ^z
ⱦ	ⱦ ^{sb}	†	ƿ ^z
	ƿ ⁱ		ƿ ^z
†	† ^{emj}	†	ƿ ^z
	⊖ ^{cb}		ƿ ^z
ⱦ	ⱦ ^{ac}	†	ƿ ^z
	ⱦ ^l		ƿ ^z
	⊖ ^{cbj}		ƿ ^z
β	β ^m	†	ƿ ^z

A székely írást egy szűk réteg ismerte, főleg egyházi személyek. Számuk a salzburgi püspökséghez, majd érsekséghez tartozó területen lehetett jelentősebb, de a többi csoport tagjai is megismerhették azt. A Székelyföldön talált korai székelyírási feliratok főleg Telegdiszéken kerültek elő, ahová egyetlen, esetleg néhány más nyelvjárást beszélő, magas műveltségű egyházi vagy világi atyafi is kerülhetett.

A székely írás egyes grafémaival kapcsolatban felvetődött a görög ábécéből való kölcsönzés, továbbá a szláv írásbeliség hatása, a glagolitából és a cirillből történt átvétel, amivel szemben kétségek merültek fel.⁴⁰ Talán a Karoling-kori legújabb régészeti leletek, a székely írás eredetével kapcsolatban fent vázoltak alapján, a székelyek térben és időben valószínűsíthető helyzete ezekkel kapcsolatosan is új eredményeket hoznak.

De van még egy körülmény, amely jelentősen nehezíti a 13. század előtt székely írással készült feliratok megfejtését. A nyelv változásával, hangtörténeti okokból, létrehozása után négy évszázaddal újabb tudatos változtatásra volt szükség, jelölni kellett a c, gy, ty, v és zs hangokat.⁴¹ A megreformált írásban feltételezésünk szerint a korábbi alapbetűkészlet kiegészítése során több jelhez a korábitól eltérő hangérték kapcsolódhatott.

(Miért nem derült ki eddig a székely írás eredete?) A székely írás kutatástörténetéről – így egyben az annak eredetére vonatkozó nézetekről – szóló munkáját Tubay Tiziánó a közelmúltban adta közre.⁴² Előtte Sándor Klára összegezte az ide vonatkozó ismereteket.⁴³ Ezért csak a témánk szempontjából legfontosabb elemeket emeljük ki.

A székely írás eredetét a 19. század közepéig összekapcsolták a székelyek eredetéről vallott nézetekkel, így általában hun örökségnek tartották. Volt azonban néhány kivétel.

Dernschwam a székely írás egyik korai emléke, a Konstantinápolyi felirat alá az 1550-es évek közepén azt a megjegyzést írta, hogy ilyen betűk vannak Olahus Magnus Góth krónikájában. Ezzel kapcsolatban *Sebestyén Gyula* megállapítja, hogy: „*A szóban forgó Olai Magni Historia de gentibus septentrionalibus című mű, melynek »De alphabeto Gothorum« című fejezetében csakugyan hasonló runák találhatók, Rómában 1555-ben jelent meg.*”⁴⁴

Következő kivételként Pray György említhető, aki a hunok, avarok és magyarok történetére vonatkozó egyik munkájának jegyzetében – Menander feljegyzésével kapcsolatosan, amely szerint a türk Disabul khan scytha betűkkel írott levelet küldött Justinus császárhoz Konstantinápolyba – úgy vélekedett: „*Hogy e szerint őseink írással éltek, ezen idézetből meglehetősen kitűnik. De hogy betűik azok voltak-e, a melyekről némelyek, mint Erdélyben találtokról emlékeznek, azon kételkedem: minthogy e betűk a Joannes Magnus Historiae és Schedius De Diis Germanis című művében kiadott gót betűkhöz igen hasonlók. Miből azt gyanítom, hogy ezek a betűk inkább a gótok betűi, kik a hunok és magyarok előtt azon tájat lakták.*”⁴⁵

A jenyiszeji feliratok ismertté válása, 1730 után már *Bod Péter* (1712–1769) figyelt fel a keleti türk és a székely jelek hasonlóságára. A székely írásról tervezett könyvéhez készülhetett a marosvásárhelyi kézirat kilenc székely ábécéjét – a „Russicis” mellett – a „Gothici” címszó alatt a gótok betűinek romlott változatával, ábécébe rendezve hasonlította össze.⁴⁶

A székely írás emlékeit a 19. század közepén áttekintő *Szabó Károly* az ázsiai nomád örökség részének tekintette, úgy vélte, hogy egykor a teljes magyarság ismerte a székely írás korai változatát, amit Északnyugat-Azsiából hoztak magukkal. Hitelt adva a krónikáknak, a székelyeket Attila utódainak tartotta, és a székely írásra ennek bizonyítékaként tekintett. Ő is felhívta a figyelmet a keleti türk betűkkel való hasonlóságra.

Nagy Géza a 19. század végén az orhoni feliratok megfejtése után hasonlította össze a székely és a keleti türk ábécét, majd feltételezte, hogy a székely írás a török alapábécéhez a görög ábécéből kölcsönzött jelekből jött létre a Don és a Volga vidékén.

Sebestyén Gyula 1909-ben megjelent könyvében azt írja, hogy „a székely rovásírásnak épp úgy a phöníciai eredetű írásrendszerek körében kellett keletkeznie, mint a germán runának és az ó-török rovásírásnak. Mivel ezt a természetes származást bizonyítani is tudjuk, figyelmünket mindenek előtt azokra a körülményekre kell ráfordítanunk, amelyek előttünk ezt a származást történeti és földrajzi alapon is érthetővé teszi.

Történelmi kutatásaink folyamán már többször bizonyítottuk azt, hogy az erdélyi székeleyek azokkal a kozároktól elpártolt kabarokkal azonosak, akik Konstantin szerint a kozár szomszédságból elvándorló hét magyar törzshöz még keleten csatlakoztak.⁴⁷ E nép a honfoglalóknak nyolczadik törzse lett, de mint idegen, mindig a magyarok előtt harczolt, s a letelepedés után előörsi szerepének megfelelőleg határórré, azaz székelylévé lett. [...]

Az a kérdés tehát, hogy a törökséghez tartozó kozár nép köréből kibontakozó kabar-székeleyiségnek csakugyan módjában volt-e a birtokában talált rovásírást az Azovi-tenger és Don folyam vidékén elsajátítani? Ennek bizonyítására kozár, vagy kabar eredetű keleti emlékekkel nem rendelkezünk; de az elsajátítás és birtoklás lehetőségét közvetített úton mégis lehet igazolnunk.⁴⁸ Ibn Abu Ja'qub an Nadim arab író 987 táján keletkezett feljegyzésének ismertetése után leszögezi: „mi a rovásírás ismeretét igazoló fenti adalékok alapján mégis megnyugodhatunk abban, hogy a kozároktól száz évvel korábban elváló s a magyarokhoz csatlakozó kabar-székeley írásrendszerünket valamely türk törzstől sajátították el. Az sem lehetetlen, hogy tanítómestereik maguk a kozárok voltak, mert e hatalmas türk nép IX. századi előkelői közvetlenül a kabarok elszakadása előtt kezdtek a zsidó vallással és zsidó művelődéssel megismerkedni.”⁴⁹

Sebestyén Gyula 1915-ben megjelent alapvető munkájában is részletesen elemezte egyebek között a „germán runa és az ó-török rovásírás” emlékeit, többnek a képét is közölte. Sebestyén a jelek hangértéke szerinti összehasonlító táblázatában a futhark jelei szintén helyet kaptak, rögtön a török csoportba sorolt magyar (székely írás) és ó-török betűk utáni „Runa” feliratú oszlopban.

A kutatás módszertanát Németh Gyula újította meg a 20. század második évtizedében. „Németh módszertani intelmei óta magától értetődő, hogy nemcsak a jelek alakjának kell közel állniuk egymáshoz, hanem hangértéküknek is azonosnak kell lenniük, és vigyáznunk kell arra is, hogy az írástechnikából következő tipológiai egyezéseket nem szabad összekevernünk azokkal az egyezésekkel, amelyek egy korábbi közös állapotról vezethetők vissza. Fontos az is, hogy nem a székely írás egyes elemeinek kell párhuzamokat keresnünk, nem más írások grafémái között kell hasonlóságokra vadásznunk, hanem a székely írást mint rendszert kell összevetnünk más rendszerekkel.” A székely írást Németh a teljes pogány magyarság általános írásának tartotta, amelyet a kereszténység megsemmisített, azonban az elkülönülve és önálló szervezetben élő székelyek megőrizték. Az írás fénykorát a 8–10. századra tette, valamint a székely és a keleti türk írás között több hasonlóságra mutatott rá. A székely írást az ázsiai török írások családjába sorolta.⁵⁰

Ligeti Lajos több korábbi kutatóhoz hasonlóan úgy vélte, hogy a székely írás elődjét a „kazár-kabarok” hozták magukkal, így a kazárok írása volt a keleti türk és a székely írás közötti láncszem.

Vásáry István a Németh által javasolt keleti türk párhuzamok nagyobbik részét elfogadta, akárcsak a görög és a glagolita kölcsönzést, majd később a közvetlen görög kölcsönzés helyett a korábban görög eredetűnek tartott grafémák cirillből való származtatása mellett foglalt állást. Nagyon érdekesek és fontosak a székely írás eredetének kutatására vonatkozó gondolatai, ezek közül néhány: „A székely rovásírás kutatásának másik nagy területe az eredetkérdés. Itt Németh Gyula alapvető megállapításainak továbbhaladni, s azokat a türk írás szempontjából periférikus török rovásírásrendszere-

ket kell megvizsgálni, melyek a magyar rovásírás közvetlen átadói lehettek. Ily módon, apránként, minden egyes betű kritikai, összehasonlító vizsgálatával közelebb juthatunk a székely rovásábécé betűinek eredetében. Ez a székely rovásírás kutatásának – hogy úgy mondjam – „legturkológiaibb” része, mert a különböző török vagy „török gyanús” rovásírások alapos ismeretét követeli.

Az alfabétumokat legtöbb esetben tudós ember vagy emberek állítják össze, s nem szerves fejlődés eredményei, mint a nyelvi tények. Gondoljunk itt csak Cirill, a szlávok apostolának tevékenységére. Hasonlóképpen, a székely rovásírás is ilyen tudós alkotásnak köszönheti létrejöttét. Ezért, amikor azt mondtuk, hogy a székely rovásírás a törökkel rokon, kapcsolatban áll, ez nem valami egyértelmű genetikai kapcsolatot jelent, hanem csak azt, hogy az írás létrehozója a török rovásírás egyfajta helyi változatát vette alapul, de ezt módosíthatta, új jelekkel egészíthette ki. A másik tény, amelyet feltétlenül figyelembe kell vennünk, az, hogy a székely rovásírás legkorábbi emlékei a XV. századból valók, ugyanakkor a török rovásírás emlékei a VII–X. századhoz kapcsolhatók. Ilyen hosszú, több, mint fél évezredes idő alatt a székely írás természetesen fejlődött, a betűk alakjai változhattak, alakultak. [...] A biztos alap az az öt betű, mely teljesen (hangérték és forma tekintetében) egyaránt azonos a megfelelő jensiszeji török betűkkel, míg további 10–11 betű rokonsága erősen valószínű. De ne felejtjük el, hogy még ha az összes egyezést is megnyugtatóan biztosnak fogadjuk el, akkor is ez a 16 betű még a felét sem teszi ki a székely rovásírás egész készletének, nem is szólva az összetett jelekről, a „capita dictionum”-ról. Ez nyilvánvalóan mutatja, hogy a székely ábécé mennyire önálló alkotás lehetett, s nem egy török rovásábécé mechanikus átvétele. ... A székely rovásírást megalkotója vagy megalkotói több forrásból (elsősorban török, kismértékben görög és glagolita), meglehetősen önállósággal hozták létre.”⁵¹ Vásáry a Délkelet-Európában talált írásoktól várja a török háttér tisztázását, és feltételezi, hogy a székely írás végleges kialakulása a Kárpát-medencében történt. Németh Gyula megállapításával egyetértve kétségtelennek tartja, hogy „a székely rovásírás, attól kezdve, hogy székely írásként beszélhetünk róla, már magyar nyelvű írás”.⁵²

Vékony Gábor a Kárpát-medence késő népvándorlás korabeli rovásfeliratokról írt, 1987-ben megjelent munkájában először röviden áttekinti az európai és az ázsiai rovásírásokat. Fő vonalakban ismerteti a germán rúnairás kialakulását, változatait. Megállapítja, hogy „a germán futhark, a türk és a Kárpát-medencei rovásírás is meglévő ábécék alapján keletkezett.

A rúnák csak két területen éltek tovább, Angliában és Skandináviában. Mindkét vidéken megváltozott formában. Az angolszász rúnáábécé 33 jeltől állt, ezt még a 8. században is használták, a latin írással együtt. A skandináv betűsor viszont csak 16 jelet tartalmazott. [...] A skandináv rúnafeliratok nem csak Skandináviában találhatók meg. A viking, illetve normann kalandozások következtében számos rúna-emlék került elő távoli területeken a 10. századtól, így Kelet-Európában is. Ez az a korszak, amikor Magyarországon is számolhatunk rúnafeliratos tárgyak feltűnésével. De ez az a korszak, amikor valószínűleg a székely rovásírás is kialakult, így az sem elképzelhetetlen, hogy a székely rovásírás jeleinek formai alakításában szerepet játszottak a skandináv rúnák, illetve a skandináv rúnák ismerete. Ha ez így is lenne azonban, akkor is csak felületes kapcsolatról beszélhetnénk: a rúna-szövegeket balról jobbra írják, mint az a görög-latin írásban általános, a székely írás pedig jobbról balra halad, mint az a sémi írások sajátja. Másrészt, a vonalokból rovott jelek száma csak korlátozott lehet, tehát minden ilyen jellegű írásban találhatunk esetleges betűhasonlóságot, ezeknek a betűknek azonban – általában – egészen különbözik a hangértéke, vagyis más hangot jelölnek velük.

A germán rúna, valamint a türk és a székely rovásírás bármilyen kapcsolatát tehát legfeljebb feltenni lehet, bizonyítani nem (s még valószínűsíteni sem!)”.⁵³ [Kiemelés tőlem: ZS. Z.]

Tíz évvel későbbi tanulmányában Vékony Gábor az Avar Birodalomban, majd a Karoling Birodalom fennhatósága alatt az egykori Pannónia területén élt székelyek írását a keresztény térítésekhez kapcsolja. Véleménye szerint „*a glagolica Salzburg karintiai és alsó-pannoniai térítésének eszközeként keletkezett, jóval Konstantin és Method e vidékre érkezése előtt. Ennek összeállításakor viszont felhasználták az újonnan misszionált területeken ismert írást (vagy írásokat) is, sőt a kazáriai írást is. Konstantin és Method ideérkezésekor, 864-ben már lehettek ezzel az írással készült szláv szövegek (a glagolicával írt régi emlékek jelentős része nyugati eredetű). Ha tehát a székely írásban vannak a glagolicából és cirilicából származó jelek, s ugyanakkor ennek az írásnak az alapja az avar kaganátus írása, akkor ez az írás 864 után (vagy akár 864-ben) keletkezett. Annak a személynek, aki ezt az írást megalkotta, ugyanis ezen írások mindegyikét, tehát az avar kaganátus írását, a glagolicát és a cirilicát is ismernie kellett. Mivel a cirilica (Konstantin és Method írása) használatával 885-öt, a Method-tanítványok elűzését követően ezen a vidéken nem számolhatunk, a székely írás létrejötte 864-885 közé keltezhető, területileg pedig természetesen a karoling határokon belül kell számolnunk megalkotásával, nyilvánvalóan Pannóniában.*

A székely írás eredetjellemezői mindenestre pontosan párba állíthatók keresztény szó-készletünk eredetjellemezőivel: glagolica (ószlovén szavak), cirilica (bolgár szavak), az avar kaganátus írása (török szavak). Ehhez még valamit hozzá kell, tegyünk. Keresztény terminológiánk egy része német, még pedig ófelnémet eredetű (pünkösd, püspök, stb.⁵⁴). A székely írásban pedig két betű jele, a c és a h betűk a germán, pontosabban az ún. markomann rúnairásból származik. A c jele, a függőlegesen felfelé álló nyílhegy az eredetileg t hangot jelölő tir rúnával azonos, amelyet a felnémet területen z (=c) hangértékű, s betűneve is ziu.⁵⁵ Ennek első lejegyzésével a »De inventione linguarum« c. műben találkozunk (régbben Hrabanus Maurus munkájának tartották), amelynek első ismert kézírata, a Sankt Galleni 876 kódex nem korábbi a IX. század közepénél.⁵⁶ A székely írás h jele a germán ing rúna megfelelője, amely viszont csak a gót írásban jelöli a h hangot, tehát annak, aki a székely írásban a h hang jelölésére alkalmazta, ismernie kellett a gót írást is. Az Arno környezetéhez tartozó, a VIII. század végétől 850 körülig tevékenykedő Baldoról írja Berndhard Bischoff: »Más karoling tudósokhoz (a 'De inventione linguarum' szerzőjéhez és Walahfridhoz) hasonlóan érdeklődött idegen írások iránt.«⁵⁷ Baldo ugyanis a nagyrészt általa írt (Alkuin leveleit tartalmazó) bécsi 795 kódexbe feljegyezte a rúnaneveket és a gót betűket is. Ugyanebben a 800 körül keletkezett kódexben megtalálható a görög ábécé is.⁵⁸ Ahogy ebből a karoling tudósi körből kellett kikerülni a glagolica megalkotójának, itt kell keresnünk a székely írás megalkotóját is, ha az akkori, hiányosan fennmaradt irodalom miatt nem is feltétlenül Salzburgra kell gondolnunk (a Pannóniában, Avariában pasztoráló Madalvin passauai corepiscopus 56 könyvéből – köztük grammatikai munkák sora – egyetlen lap sem maradt ránk.⁵⁹

Bizonyosra vehetjük tehát, hogy a székely írás Pannóniában, a karoling Pannóniában keletkezett, s a IX. századi nagy térítés emlékei közé sorolható (amelyet egyébként annak a kornak az elején »avar« térítésnek neveztek). Tehát a székely írás nem valami »pogánykori örökség«, hanem éppen a korai magyar kereszténység emléke. Erre vonatkozóan éppen a székely írás korai emlékei tanúsággal szolgálnak. A legkorábbra (legkésőbb a XIII. századra) keltezhető homoródkarácsonyfalvi felirat egy templom kapujának a felirata volt. [...] De írástörténeti és nyelvtörténeti okok miatt legalább a XII. századig visszavezet-

hető a Marsigli-féle rovásnaptár is⁶⁰, amelyről Marsigli írja, hogy azok használták, akik először tértek meg a katolikus hitre. A naptár természetesen önmagában is keresztény emlék, hiszen a keresztény ünnepeket tartalmazza. A Marsigli-féle emlék ennél is többet. Ábécéjében ugyanis a **g** jele az **i** jele után következik, erre párhuzamot **csak** a glagolicában találunk, ahol az **i** jelét a **g gerv** követi az ábécében (maga a betűnév német eredetű). Az ábécé ilyen tipológiai jellemzőinek korjelző szerepük is van, a fenti kapcsolat azt jelenti, hogy a székely írás keletkezése időben közel esett a glagolica keletkezéséhez.”⁶¹

A fentieket Vékony közvetlenül azután írja, hogy megállapította: „Mindannyian elfelejtették azt, amire pedig már Vásáry István figyelmeztetett: »az alfabétumokat legtöbb esetben tudós ember vagy emberek állítják össze, s nem szerves fejlődés eredményei, mint a nyelvi tények«⁶² Ez pedig a székely írás vonatkozásában azt jelenti, hogy azt egy adott személy, adott időpontban állította össze különböző írások ismeretében. Mivel a székely írás »valamilyen kapcsolata« a türk rovásírással nem jelent egyebet, mint azt, hogy az írás összeállítója ismerte a Kárpát-medencében, az avar kaganátus időszakában használt, végső soron arameus eredetű írást⁶³, az írásrendszer megalkotásának helyét a Kárpát-medencébe kell helyeznünk. Az írásrendszer – tehát a székely írás – megalkotója viszont ismerte a szláv írásokat is, glagolicát és a cirilicát.”⁶⁴

Vékony a Bodrog-Alsóbüi felirattal kapcsolatban azt a következtetést vonta le, hogy magyar nyelven íródott, „mégis a székelyekhez kötődik, mert a Karoling-határokon belül jött létre az az írás, amellyel íródott, 864–873 között. Ismerete tehát a 9. században e határokon belül élő finnugor magyar csoportokhoz kötődik elsődlegesen, s nem az e határokon kívül maradt finnugor magyarokhoz. Az írás büi feltűnése tehát nyilván olyan személyhez köthető, aki a 9. században a magyarságtól elkülönült, s később is különálló, székelyek közé tartozott.”⁶⁵

Hosszú Gábor összefoglaló munkájában három írásrendszer, a Kárpát-medencei, a kazár (más néven steppei) és a székely–magyar rovásírás bemutatására vállalkozott. Az egymáshoz való viszonyukat, leszármazási vonalaikat bemutató ábra szerint a kb. 9. századtól napjainkig létező székely–magyar rovásírás a 7. század – 11/12. század közötti Kárpát-medencei rovásírásból származik.⁶⁶

A székely írás eredetére vonatkozóan Sándor Klára öt kérdés tisztázását tartja szükségesnek ahhoz, „hogy a szóban forgó írásrendszert beillesssük az egyetemes írástörténetbe: hogy kik, mikor, hol, kiktől és mit vettek át”. A tanulmány célkitűzése az addig megjelent írások ismeretében egy logikai modell felvázolása, „amely tartalmazza az eddig kifejtett lehetőségeket, és képet ad azok egymáshoz való viszonyáról”.⁶⁷ A tanulmány végén hangsúlyozza, hogy a felvázolt lehetőségek valószínűségi mutatója eltérő, de nem zárta ki azt sem, „hogy a székely rovásírás átvételének a most felsoroltakon kívül is számos más módja lehet, részben úgy, hogy az ismertett lehetőségek különböző mértékben kombinálódhatnak, részben úgy, hogy nyilván jócskán van olyan általunk nem ismert adat, ismeret, amely esetleges felbukkanása módosíthatja, megváltoztatja, átalakítja, esetleg teljesen újra rajzolja a székely rovásírás eredetére vonatkozóan eddig megalkotott képeket”.⁶⁸ A Sándor Klára által felvázolt lehetőségek között azon belül, hogy a honfoglalás előtt ismerték meg a székely írást, az írást átadó nép kategóriában a NEM TÖRÖK nép felirat alatt üres a hely, tehát ennek a gondolata, lehetősége fel sem merült.⁶⁹

Sándor Klára a kutatás jelenlegi álláspontjáról a következőket mondja: „A ma elterjedt nézet szerint a székely írás eredetét nem a keleti türk, hanem valamilyen nyugati ótörök ábécében kell keresnünk, amelyhez később nem a görög, hanem a cirill és glagolita ábécéből kölcsönöztek jeleket az eredeti ábécé hiányainak kiküszöbölésére.”⁷⁰

(*Összegzés*) Arra a kérdésre, hogy miért nem jöttek/jöhettek rá a székely írás eredetére eddig, az alábbi válasz adható. Sebestyén Gyulától kezdve az 1970-es évekig ez érthető, hiszen hiába voltak, akik ismerték és figyelembe vették a futhark írást, a betű és a hangérték azonosításának kényszere gúzsba kötötte őket. Ebből Vásáry István felismerése óta sem sikerült kiszabadulnia a nyelvtudománynak, még annak sem, aki hangsúlyozta ennek jelentőségét. Vékony Gábor egészen közel járt a megoldáshoz, azonban mivel korábban már határozottan elutasította a székely és futhark írás közötti bármilyen kapcsolatot lehetőségét, így ez a gondolat fel sem merült benne. Róna-Tas András a nagyszentmiklósi kincs felirataival kapcsolatban szintén alaposan körbejárta a kérdést, külön megvizsgálta a futhark és külön a székely írás kapcsolatát a kincs felirataival, de a futhark és a székely írás kapcsolatát tudományos felfogása miatt nem tartotta valószínűnek.

A székely írás bizonyíték arra, hogy a székelység legkésőbb a IX. század elején már a Kárpát-medencében tartózkodott, különben nem jöhetett volna létre. Egyedül csak ott és akkor volt erre lehetőség, amikor minden szükséges körülmény egyszerre adott volt. A nehéz, sőt politikailag igen kényes helyzetben lévő székely lakosságnak nem volt választási lehetősége a keresztény térítéssel és írásuk megteremtésével kapcsolatban. Térítésük és – ezzel párhuzamosan, ahhoz szorosan kapcsolódva – írásbeliségük létrejötte a Karoling-kori Pannóniában történhetett a IX. század közepén.⁷¹

A népesség egy részének – az egyes nyelvjárási tömbökön belül több helyről – Erdélybe való áttelepítése valószínűleg több hullámban ment végbe, és később a helyben maradt csoportok és a távozók közötti kapcsolat hosszabb időn keresztül fennmaradhatott – váltakozó, de egyre gyengülő intenzitással. A helyben maradt népesség nem szívdótt fel a később érkező magyarságban, hanem sokat megőrzött nyelvi és kulturális sajátosságaiból, azokat a mai napig ki tudja mutatni, és párhuzamba tudja állítani az Erdélyben találhatóval a nyelv- és néprajztudomány.

A keresztény hit felvétele a székelyek különböző csoportjainak körében valószínűleg eltérő intenzitással terjedt el, így a székely írást ismerő egyházi személyek száma is eltérő lehetett az egyes csoportok között. Használata valószínűleg már annak kezdete után hamar háttérbe szorulhatott, amikor a frankok uralmának megszűnése után néhány évtizedre ismét megerősödött a pogány hit.

Árpád honfoglaló magyarságának megtérítése, a keresztény egyház megszervezése – a frank és a bizánci missziók tevékenység után, részben azzal párhuzamosan – az államalapítás idején bontakozott ki, szorosan összekapcsolódott a latin írásbeliség használatával. Ezért nem terjedt el a magyarság körében a székely írás, így maradt az kizárólag a székelység szűk rétegének értékes kulturális kincse. A székelyeken kívül a székely írást a magyar lakosság nem ismerte, és nem az történt, hogy a hagyományörzőbb lakosság körében maradt fent egy általánosan ismert ősi tudás.

(*A továbblépés lehetőségei*) A sokszínű etnikai összetételű magyarság, egyes törzsei, valamint a különböző néptörzések nem egy, hanem több hullámban telepedett meg a Kárpát-medencében, és ez a folyamat több évszázadon át tartott.⁷²

Egyre megalapozottabban feltételezhető, hogy a mai Dunántúlon az Avar Kaganátus nyugati és déli határát védő késő avar kori népesség a székelység elődei voltak, akik biztosan állítható, hogy magyarul beszéltek. De megtudhatunk-e róluk többet?

Megfelelő módszerrel és kérdésfeltevéssel lehetőség nyílhat erre. A magyar ősvallás⁷³ és a folklór⁷⁴ emlékeinek a magyar őstörténet kutatásában történő felhasználása már eddig is jelentős eredményeket hozott. A továbblépés kiindulópontja az lehet, hogy a nyelvjárás alapján pl. elkülöníthető a három székely nyelvjárás és törzs⁷⁵, ami

viszonylag hosszabb időn keresztül fennálló eltérő történeti múltjukra utal. Ennek következtében az egyes törzsek kultúrájában eltérő elemek is voltak/vannak, amelyek alapján még pontosabban meg lehet határozni az egyes törzsek egykori szállásterületeit, azok bővülését, változását. A székelység esetében ez a módszer különösen megbízható lehet, mivel a törzsek egy része áttelepítésre került, tehát azokat az elemeket kell megkeresni, amelyek csak egy-egy törzs szállásterületén található meg. A hagyományos népi kultúra rohamos pusztulása miatt erre már kevés a lehetőség, ezért főleg az eddigi kutatások eredményeire lehet támaszkodni. A nyelvészeti és néprajzi adatokat összevetve⁷⁶ kirajzolódik a törzsek szállásterülete, majd azok alapján a régészeti leletanyag törzsek szerinti áttekintésével lehet tovább lépni, végül az antropológiai leletek vizsgálata következhet ugyanígy.

Ezentúl, a székely törzsek szállásterületeinek pontos meghatározása után új eredményeket hozhat a jelenleg „avar–magyar asszimiláció”⁷⁷ néven ismert kérdéskör újragondolása. Nagy valószínűséggel magyar nyelvet beszélő, de néhány évszázadon át eltérő történetű, ezért antropológiailag is némileg különböző népeségek keveredése következett be, aminek arányát és intenzitását csak kellő számú adatból lehet majd megállapítani. Ezt a munkát a székelység egykori és mai szállásterületein is szükséges elvégezni, amelynek során az adott törzs területén élt avar kori emberek genetikai mintái, valamint a szintén ott élt honfoglalás kori és a kora középkori lakosok mintái vethetők össze.

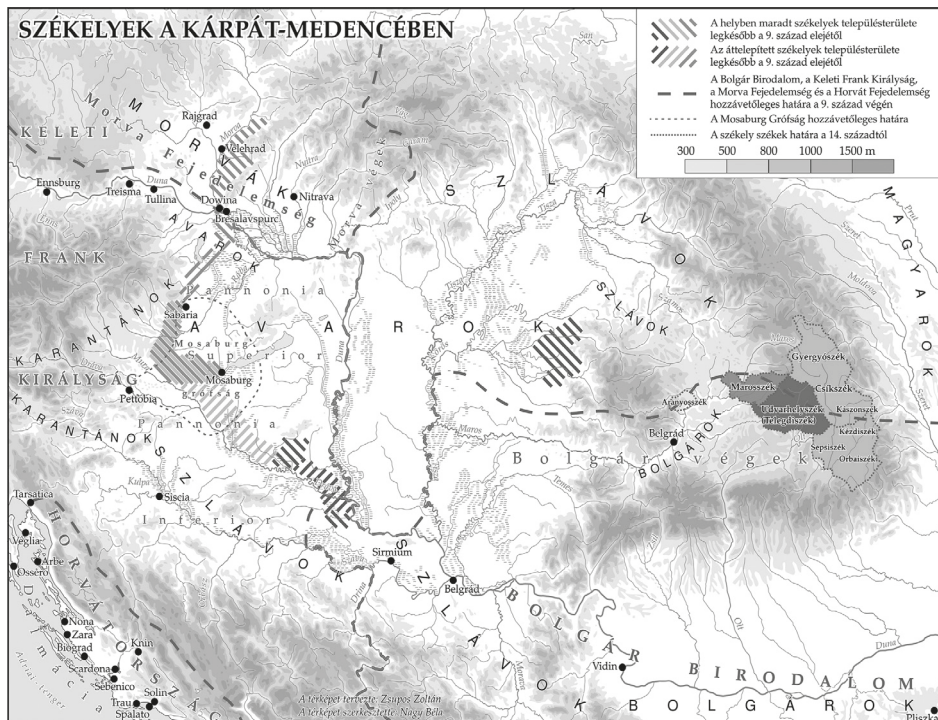
Bálint Csanád a hun származástudat kérdését – a bizonytalanságokat is hangsúlyozva – tekintette át. Többek között a következőkre hívta fel a figyelmet: „*Nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy a hun hagyomány (egy része) is helyben, az avarok leszármazottai révén került volna bele a társadalom tudatába.*” „... az eszmetörténet szempontjából tisztázhatatlan: volt-e az avarságnak Attila- illetve hun hagyománya, s ha igen, képesek lehettek-e ezt továbbadni a magyaroknak a 9. század politikai hányattatásait túlélő leszármazottaik (fűszerezve ez azzal a további „apró” kérdéssel, hogy volt-e egyáltalán ilyen jellegű, ilyen mértékű avar továbbélés?!). S ha mindehhez még hozzátesszük, hogy a székely eredet tudós nemzedékek során át vitatott és változatlanul függőben maradt kérdése is ide tartozik, akkor a megoldatlan problémák olyan szövevényéhez érkeznünk, melyen tárgyilagos forráskritikával, s a jelenleg rendelkezésre álló adatok tiszteletben tartásával nem lehet áthatolni.” Róna-Tas András megfigyelése alapján felhívja a figyelmet arra, hogy „– miközben a történettudomány domináns része elveti a hun hagyományt – a Kézai-krónika »hun történet« címszava alatt a későavar történelem néhány, igen távoli mozzanata ismerhető fel. Látnivaló azonban, hogy több, egyenként is súlyos előfeltételnek kellene teljesülnie ahhoz, hogy – legalábbis tudományos felelősséggel – ki lehessen jelenteni: a magyarok hun hagyománya a beljük olvadt avarságtól ered.”⁷⁸ Kézai krónikájával kapcsolatban a lábjegyzetben írja: „Megfelelő történeti munkákat nélkülözve, 5-600 évnyi távolságban, 1283 táján írva 680 és 800 körüli eseményekről esett szó.”⁷⁹

A magyar nyelvet korábban is a legrégebb írásbeliségű nyelvek között tartották számon, amely „a 13. századig visszanyúló és nem sokkal későbbi időtől már folyamatosan tekinthető írásbeliségével lényegileg csak 15–20 ma élő, a korábbi középkorban már írásbeliséggel rendelkező európai és ázsiai nyelv mögött marad el, s néhány olyan nyelv mögött, amelyeknek több-kevesebb folyamatossággal, kihagyással sajátjának tekinthető írásbelisége az ókorig nyúlik vissza. Ilyen értelemben a magyar nyelv irodalmi és kulturális presztízse tekintetében is igen szilárd helyen áll.”⁸⁰

A székely írás eredetével kapcsolatos újabb eredmények szerint azonban négy

évszázaddal korábban, a 9. századra nyúlik vissza a magyar nyelv írásbelisége, s ez a tény nemcsak kultúrtörténeti szempontból fontos, hanem a székelység és az egész magyarság identitását is erősítheti.⁸¹

Különösen érdekessé teszi a székely írást, hogy nem Keletről hozott vagy itt lévő, keleti eredetű írásból alkották meg, hanem a nyugati kereszténységhez kapcsolódva, nyugati írás volt a forrása.

- Bálint 1994 Bálint Csanád: A honfoglaló magyarok és Európa. *Magyar Szemle*, 3. évf. 8. sz. 787–811.
- Benkő E. 2012 Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012.
- Benkő E. 2014. Benkő Elek: A székely írás középkori és kora újkori emlékei Erdélyben. (Régészeti és történeti jegyzetek.) In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* /MTA BTK MÖT Kiadványok 1./ Szerk.: Sudár Balázs, Szentpéteri József, Petkes Zsolt, Lezsák Gabriella, Zsidai Zsuzsanna. [A továbbiakban: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József.] Budapest, 2014. 311–327.
- Benkő E. 2016a Benkő Elek: A székelyek „magyar” eredetéről. In: *Székelyföld története I.* Székelyudvarhely, 2016. 122–127.
- Benkő E. 2016b Benkő Elek: Székelyek a Magyar Királyság területén. In: *Székelyföld története I.* Székelyudvarhely, 2016. 129–146.
- Benkő L. 1967 Benkő Loránd: A nyelvöldrajz történeti tanulságai. In: *A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 24. kötet*. Budapest, 1967. 29–48.
- Benkő L. 1989 Benkő Loránd: A csángók eredete és települése a nyelvtudományi szemzőgökből. *Magyar Nyelv*, 85. évf. 3. sz. 271–287., 4. sz. 385–405.
- Benkő L. 1990 Benkő Loránd: Adalékok a székelyek korai történetéhez. *Új Erdélyi Múzeum*, 1. évf. 1–2. füzet. Budapest, 1990. 109–122.

- Benkő L. 1996 Benkő Loránd: Adalékok a bihari székelység történetéhez. In: *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. (Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor) Kolozsvár, 1996. 65–77.
- Benkő L. 1999 Benkő Loránd: A székely nemzetségevek történetéhez. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerkesztette: Kiss András – Kovács Kiss Gyöngy – Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 1999. 53–67.
- Bischoff 1980 Bernhard Bischoff: Die südstdeutsche Schreibschule und Bibliotheken in der Karolingerzeit II. Wiesbaden, 1980.
- Csőszt előadás Csőszt előadás: *A Kárpát-medencéből származó, 8–10. századi archaikus mitokondriális adatbázisok* c. előadás: <http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/159-archeogenetikai-kerekasztal-beszelgetes-a-magyar-ostorteneti-temacsoport-szervezeseben.html>
- Diesner 1976 Hans-Joachim Diesner: *Die Völkerwanderung*. Leipzig, 1976.
- Engel 1997 Engel Pál: A kettős honfoglalás. *Ómagyar Kultúra*, X. évfolyam. 1997. 54–63.
- Fóthi 1998 Fóthi Erzsébet: A Veszprém megyei honfoglalók embertani vizsgálata. In Fodor Zsuzsa (szerk.): *Veszprém és környéke a honfoglalás korában*. Veszprém, 1998. 68–90.
- Éry 1982 Éry Kinga: *Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6–12. századi népességeinek embertanához*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 35–85.
- Éry 1994 Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In Kovács László (szerk.): *Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel*. Budapest, 1994. 217–224.
- Éry 1995 Éry Kinga: A honfoglalás és az Árpád-kor népességeinek embertani vázlata. In Kovácsics J. (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája. 1*. Budapest, 1995. 127–130.
- Fóthi 2014 Fóthi Erzsébet: A Kárpát-medence 6–11. századi történetének embertani vonatkozásai. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József. Budapest, 2014. 151–168.
- Grimm 1883 Wilhelm Grimm: *Kleinere Schriften III*. Berlin, 1883.
- Gulyás 2009 Gulyás Ábel: Tamás Nótári: Show Trials and Lawsuits in Early-Medieval Bavaria. *Rechtsgeschichtliche Vorträge* 53. Budapest 2008. 101 pp. *Debreceni Jogi Műhely*, VI. évf. 4. sz. [web:] http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2009/tamas_notari_show_trials_and_lawsuits_in_early_medieval_bavaria/
- Gunda 1988 Gunda Béla: A moldvai magyarok eredete. *Magyar Nyelv*, 84. évf. 1. sz. 12–24.
- Gunda 1994 Gunda Béla: A moldvai magyarok eredete. *Néprajzi Látóhatár*, 3. évf. 1–2. sz. 39–52.
- Herman–Imre 1987 Herman József – Imre Samu: Nyelvi változás – nyelvi tervezés Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 1987. 7–8. sz. 513–531.
- Hoppál 2014 Hoppál Mihály: A magyar ősvalláskutatás (új) útjai. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József. Bp., 2014. 231–238.
- Hosszú 2011 Hosszú Gábor: *Heritage of Scribes: The Relation of Rovas Scripts to Eurasian Writing Systems*. Budapest, 2011.
- Hóman 1921 Hóman Bálint: A székelyek eredete. *Magyar Nyelv*, 17. évf. 4–6. sz. 90–107.
- Hölbling 2010 Hölbling Tamás: *A honfoglalás forráskritikája 11. A hazai kútfők*. Ad Librum, Budapest, 2010. 120–145.
- Király 1987 Király Péter: A VIII–IX. századi Ungarus, Hungaer, Hunger, Hungarius, Onger, Wanger személynévek. *Magyar Nyelv*, 83. évf. 2. sz. 162–180., 3. sz. 314–331.
- Király 2006 Király Péter: *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006.
- Kordé 2016 Kordé Zoltán: A székelység eredete és őstörténete. In: *Székelyföld története I. Székelyudvarhely*, 2016. 91–122.
- Kristó 2004 Kristó Gyula: *Hóman Bálint, az őstörténet és az Árpád-kor kutatója*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXIX. Szeged, 2004. 39–46.
- László 1970a László Gyula: Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról. *Valóság*, 13. évf. 1. sz. 48–64.
- László 1970b László Gyula: A kettős honfoglalásról. *Archaeologiai Értesítő* 97. Budapest, 1970. 161–190.
- M. Lezsák 2014a M. Lezsák Gabriella: László Gyula életműve egy évforduló apropóján. *Életünk*, 52. évf. 11. sz. 69.
- M. Lezsák 2014b M. Lezsák Gabriella: Az avarok és a magyar őstörténet. In: *Körösi Csoma Sándor – Mi a magyar?* Szerk.: Gazda József et al. Sepsiszentgyörgy, 2014. 157–167.

- Makkay 2008 Makkay János: SICULICA HUNGARICA. Nagy Gézátlól László Gyuláig. In: *Acta Siculica Sepsiszentgyörgy*, 2008. 209–240.
- Mende–Csősöz 2014 Mende Balázs Gusztáv – Csősöz Aranka: Adatok a Kárpát-medence 8–10. századi népességén végzett archeogenetikai vizsgálatok eredményeiről. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József. Bp., 2014. 167–168.
- Mollay 1982 Mollay K: *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Budapest, 1982.
- Nagy 1895 Nagy Géza: *Magyarország története a népvándorlás korában. A magyar nemzet története*. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1895. CCCLII.
- Nótári 2000 Nótári Tamás: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Aetas*, 15. évf. 3. sz. 93–111.
- Nótári 2001 Nótári Tamás: Megjegyzések a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* avar vonatkozású fejezeteihez. *Tanulmányok a középkorról. A II. Medieviztikai PhD-konferencia előadásai*. Szerk. Weisz B. – Balogh L. – Szarka J. Szeged, 2001. 67–84
- Nótári 2005 Tamás Nótári: On the Avar-related chapters of the *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Chronica* 5. 2005. 26–39.
- Nótári 2008 Tamás Nótári: Show Trials and Lawsuits in Early-Medieval Bavaria. *Rechtsgeschichtliche Vorträge* 53. Budapest 2008.
- Olajos 2001 Olajos Teréz: *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai*. Szeged, 2001.
- Olajos 2004 Olajos Teréz: Az avar továbbélés kérdéséről. In Erdei György – Nagy Balázs (szerk.): *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Budapest, 2004. 111–118.
- Róna-Tas 2002 Róna-Tas András: A nagyszentmiklósi kincs feliratairól. In: *Az avarok aránya. A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, 2002. 125–126.
- Sándor 1991 Sándor Klára: *A Bolognai Rovás emléke*. Szeged, 1991.
- Sándor 1992 Sándor Klára: A székely rovásírás átvételének lehetséges útjai. In: *Rovásírás a Kárpát-medencében* (szerk. Sándor Klára) Szeged, 1992. 79–91.
- Sándor 2014a Sándor Klára: *A székely írás nyomában*. Budapest, 2014.
- Sándor 2014b Sándor Klára: A székely írás eredetéről dióhéjban. *Magyar Tudomány*, 175. évf. 5. sz. 572–575.
- Sebestyén 1897 Sebestyén Gyula: *A székelyek neve és eredete*. Néprajzi Füzetek IV. (Különnyomat az Ethnographiából) Budapest, 1897.
- Sebestyén 1899 Sebestyén Gyula: *Az avar–székely kapcsolat emlékei*. Néprajzi Füzetek VIII. (Különnyomat az Ethnographiából) Budapest, 1899.
- Sebestyén 1900 Sebestyén Gyula: Az avar–székely kapcsolat pere. *Erdélyi Múzeum*, XVI. köt. Kolozsvár, 1900. 515., 574.
- Sebestyén 1902 Sebestyén Gyula: *A regösök*. Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új folyam V. köt. Budapest, 1902.
- Sebestyén 1904 Sebestyén Gyula: *A magyar honfoglalás mondái*. I. köt. 1. fejelet. Budapest, 1904.
- Sebestyén 1909 Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Budapest, 1909.
- Sebestyén 1915 Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest, 1915.
- Szabados 2011 Szabados György: Hóman Bálint, a korai magyar állam és ethnogenezis kutatója. In Ujváry Gábor (szerk.): *Történeti áttekintés. Hóman Bálint, a történész és a politikus*. Budapest, 2011. 19–39.
- Szabados 2012 Szabados György: Avar pusztalakók és birodalmi nagymorvák. A 9. századi Kárpát-medence politikai és ethnikai viszonyairól. In Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medieviztikai PhD-konferencia előadásai*. Szeged, 2012. 219–235.
- Szathmáry 1996 Szathmáry László: Honfoglalás kori népességünk struktúrája. In Pálfi György – Farkas L. Gyula – Molnár Erika (szerk.): *Honfoglaló magyarság – Árpád-kori magyarság. Antropológia – régészet – történelem*. Szeged, 1996. 87–96.
- Szádeczky-Kardoss 1991 Szádeczky-Kardoss Samu: W. Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822. n. Chr. München, 1988. (recenzió). *Archaeologiai Értesítő* 118. Budapest, 1991. 142–143.
- Szádeczky-Kardoss 1993 Szádeczky-Kardoss Samu: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. In Lőrinczy Gábor (szerk.): *Az Alföld a 9. században*. Szeged, 1993. 227–236.
- Szentpéteri 2006 Szentpéteri József: Amiről a térképek mesélnek. Adalékok az avarokorszag keltezési problémaköréhez. In: *Arrabona* 44/1. Győr, 2006. 455–496.
- Szentpéteri 2014 Szentpéteri József: Kritikai megjegyzések az avar–magyar asszimiláció kérdéséhez. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József. Budapest, 2014. 43–53.

- Szőke 1996 Szőke Béla Miklós: Plaga Orientalis. (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban). In Veszprémy László (szerk.): *Honfoglaló őseink*. Budapest, 1996.
- Szőke 2001 Szőke Béla Miklós: Mosaburg–Zalavár. In: *Zala megye ezer éve*. Szerk.: Vándor László. Zalaegerszeg, 2001. 25–30.
- Szőke 2014a Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében*. Budapest, 2014.
- Szőke 2014b Szőke Béla Miklós: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár Balázs – Szentpéteri József. Budapest, 2014. 31–42.
- Thury 1886 Thury József: *A székelyek eredete III*. 1886. 216.
- Tomka 1997 Tomka Péter: Magánbeszéd az avarokról. *Életünk* 35. évf. 1. sz. 74–75.
- Tóth 1969 Tóth Tibor: *Az ősmagyarok genezisének szarmatakori etajjáról*. MTA Közleményei II. 19. Budapest, 1969. 85–95.
- Tubay 2015 Tubay Tiziano: *A székely írás kutatásának története*. Budapest, 2015.
- Vargyas 1991 Vargyas Lajos: Folklor és őstörténet. Módszertani megfontolások. In: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Szerkesztette: Halász Péter. Budapest, 1991. 27–32.
- Váczy 1974 Váczy Péter: A frank háború és az avar nép. *Századok*, 108. évf. 5–6. sz. 1041–1061.
- Vásáry 1974 Vásáry István: *A magyar rovásírás. A kutatás története és helyzete. Keletkutatás*. Budapest, 1974. 159–171.
- Vékony 1987 Vékony Gábor: *Késő népvándorlás korabeli rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. Szombathely, 1987.
- Vékony 1992 Vékony Gábor: A Bolognai Rováslelék. *Magyar Könyvszemle*, 108. évf. 3. sz. 288–289.
- Vékony 1997 Vékony Gábor: A Kárpát-medence népi–politikai viszonyai a IX. században. *Életünk*, 35. évf. 11–12. sz. 1317–1340.
- Vékony 1999 Vékony Gábor: A székely írás legkorábbi emléke Bodrog–Alsóbűn. *Nyelvünk és Kultúránk*, 107/3. 36–47.
- Waxenberger 2003 Gaby Waxenberger: The Intriguing Inscription of the Gandersheim Runic Casket Revisited. In: *Bookmarks from the Past. Studies in Early English Language and Literature in Honour of Helmut Gneuss*. Szerk.: Lucia Kornexl és Ursula Lenker. Münchener Universitätschriften Band. 30. Frankfurt am Main, 2003. 143–176.
- Zelliger 2010 Zelliger Erzsébet: Az Óperenciás tengeren innen és túl. Magyar vonatkozású helynevek nyomában. *Magyar Nyelv*, 106. évf. 3. sz. 283–295.
- Zsupos 2015 Zsupos Zoltán: *A székely írásról*. Budapest, 2015. Elektronikusan elérhető: <http://www.mek.oszk.hu/14500/14521/index.phtml>
- Zsupos 2016 Zsupos Zoltán: *Honnan ered a székely írás?* Budapest, 2016.

JEGYZETEK

- * A tanulmány a 2016-ban azonos címmel megjelent írás javított és bővített változata. Zsupos 2016.
- 1 Kordé 2016, 91–122.; Benkő E. 2016a, 122–127.
- 2 Az ide vonatkozó bizonyítékokat lásd Benkő E. 2016a, továbbá a legszélesebb körű nyelvészeti ismeretek birtokában Benkő L. 1990, 109–122.
- 3 A székely írással kapcsolatos korábbi munkámban még csak hipotézist fogalmazhattam meg erről. Zsupos 2015, 64–66. A téma elmélyültebb elemzésének eredményeként született meg ez a munka.
- 4 Ezzel kapcsolatban alapos értékelést ad nyelvészeti adatokra alapozva Benkő L. 1996.
- 5 [Az idézetben hivatkozott források az eredeti tanulmányban megjelentek szerint.] László 1970a, 48–64.; László 1970b, 161–190.
- 6 Szőke 1996, 43.; Tomka 1997, 74–75.; Szentpéteri 2006, 455–496.
- 7 Váczy 1974, 1041–1061.; Szádeczky-Kardoss 1993, 227–236.; Szádeczky-Kardoss 1991, 142–143.; Olajos 2001; Olajos 2004, 111–118.; Szabados 2012, 219–235.; M. Lezsák 2014a, 157–167.
- 8 Tóth 1982, 35–85.; Éry 1994, 217–224.; Éry 1995, 127–130.; Szathmáry 1996, 87–96.; Fóthi 1998, 68–90.; Fóthi 2014, 155.
- 9 Csósz előadás; Mende–Csósz 2014, 167–168.
- 10 Engel 1997, 54–63.; Thury 1886, 216.; Nagy 1895, CCCLII.; Hóman 1921, 107., Kristó 2004, 39–46.; Szabados 2011, 19–39.
- 11 Benkő E. 2012, 69.
- 12 Hölbling 2010, 120–145.
- 13 M. Lezsák 2014b, 69. Itt jegyezzük meg,

- hogy László Gyula elméletével, annak előzményeivel kapcsolatosan alapos áttekintést ad: Makkay 2008, 209–240.
- 14 Benkő E. 2016a, 126.
- 15 Benkő L. 1990, 114–115. Nem kerülheti el a figyelmünket Benkő Loránd megállapítása, mely szerint Székelyvásárhely (Marosvásárhely) környékén, főként a Nyárad alsó folyásának vidékén a székelyek a magyar nyelvű mezősségi változatát beszélő lakosságra telepedtek rá, tehát olyan magyar lakosságra, amely már a betelepedésük előtt ott lakott. Benkő L. 1990, 118–119. Mivel a mezősségi magyarság nyelvújítása a csángók nyelvújításával mutat hasonlóságot, ezért feltételezhető, hogy a székelyek előtt a csángó magyarok egy része már ott lakott. Ide vonatkozóan lásd: Gunda 1988; Benkő L. 1989; Gunda 1994.
- 16 Benkő L. 1990, 115.
- 17 Benkő L. 1990, 117.
- 18 A továbbiakban törzset említünk – noha tudjuk, hogy általában az egész székelységet egy törzsnak tekintik, aminek jelen témánk szempontjából most nincs jelentősége.
- 19 Hogy ez mennyire így van, a sopron-mosoni területtel kapcsolatban már Benkő Loránd rámutatott a székely nemzetségekkel, azon belül is az Örlec nembe tartozó Ecken ágnevvel kapcsolatos tanulmányában: „Az egykori nyugati székelység egyik nagy határvédő csoportjának ezen a sopron-mosoni területen való tartózkodására utal ugyanis még igen-igen sok névi adat, melyeknek felsorakoztatására e helyütt nincs mód. Azt azonban tárgyunkkal való közvetlen összefüggése miatt mégis legalább meg kell említeni, hogy e névi nyomok között bőven ott vannak más székely nemzetségeknek az előzményeire mutatók is. E sopron-mosoni területen az Árpád-korban kimutatható a Kürt és a Dudar nemzetségnév (a Kürt mint székely ágnev maga is az Örlec nembe tartozik, akár az Ecken!), továbbá a Meggyes (eredetileg Megyes!), az Udvor, a Szomorú (eredetileg Szomor!), a Koromsza, a Halom, a Karácson, valamint a Szovát és a Bud (mindkettő szintén Örlec nem!) és persze maga az Örlec is részben hely-, részben személynévben.” „... e sopron-mosoni vidékre, ahol az egykori székelységnek annyi névi maradványa található, székely nyelvjárási típusokra, illetőleg ezek maradványaira utaló nyom alig-alig van. Ez nagyon szembeeső ellentét a régi nyugati székelységnek a jelenlétére mutató azon területekkel szemben, amelyek e vidéktől egyrészt északra, Pozsony megyére, illetőleg a Kis-Kárpátokra, másrészt innen dél felé, az őrségi-örvidéki területre esnek, ahol a székely nyelvjárási nyomok ma is eléggé elevenek.
- Ez a körülmény esetleg arra vallhat, hogy az egykori Sopron-Moson megyei székelység határvédelmi feladatait elvégezve hamarabb vagy még inkább nagyobb tömegekben költözött keletre, mint a szomszédos területekről, s csak a nyelvjárási jelenségeknél ősbib, időtállóbb névi nyomait hagyta a most tárgyalt vidéken, újabb, élő nyelvi maradványait pedig már elfedte az idő, illetőleg elmosták e terület eleven népi mozgásai és velük járó nyelvjárási változásai.”* Benkő L. 1999, 67.
- 20 Szőke 2014b, 31–32.
- 21 A kódex egyéb megnevezései: Salzburg-Wiener Handschrift; Salzburg-Wiener Alcuin-Handschrift, őrzési helye Bécsben az Österreichische Nationalbibliothek. Leírása: http://manuscripta.at/ml/hs_detail.php?ID=6817, képe az alábbi adatbázisban tekinthető meg: <http://data.onb.ac.at/rec/AL00176619> Itt mondok köszönetet Mag. Ulrike Polnitzkynek, az Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafksammlung munkatársának a kódexben található ábécéről készült felvétellel kapcsolatos segítségéért és munkatársamnak, Szakács Annamáriának.
- 22 A salzburgi püspökséget Nagy Károly kérésére a pápa 798-ban érseki rangra emelte, így Arno lett Salzburg első érseke. A frank király rá bízta az Avar Birodalomtól meghódított egykori Pannónia lakosainak keresztény hitre térítését, az új érsekség ezért térítő püspököt küldhetett oda.
- 23 Az ábécé az alábbi helyen tekinthető meg: <http://www.e-codices.unifr.ch/en/csg/0878/321>
- 24 Az ábécé az alábbi helyen tekinthető meg: <http://www.e-codices.unifr.ch/de/csg/0270/52>
- 25 A múzeum honlapján látható egy színes felvétel és rövid leírása: Kästchen aus Knochen, sog. Runenkästchen, spätes 8. Jh., Walkknochen geschnitzt, Bronze gegossen, punziert und graviert, H 12,6 cm, B 12,6 cm, T 6,8 cm, Inv. MA 58 <http://www.3landesmuseen.de/Mittelalter.902.0.html>
19. századi ismertetése a róla készült metsetekkel: The Journal of the Kilkenny and South-East of Ireland Archaeological Society, NewSeries, Vol. 4, No. 2 (1863), pp. 267–276., az interneten is elérhető: <http://www.arildhauge.com/PDF/Brunswick%20Runic%20Casket.pdf>
- Jó minőségű fényképek jelentek meg róla az alábbi kiadványban is: Diesner 1976, 124–125. 65–66. felvétel. A felirat átfogó elemzése az azokról készített közeli felvételekkel: Waxenberger 2003, 143–176.
- 26 Waxenberger 2003, 172.
- 27 Szőke 2014b, 32–33.

- 28 Az általános ismereteket Szőke Béla Miklós felhasználta munkái mellett a vele készített interjúk alapján összegezzük. „Feltehetően nyugatra menekülnek” – Szőke Béla Miklós régész a magyarok bejövételéről. Barotányi Zoltán interjúja, Magyar Narancs, 2014/41. (2014.10.09.) [web:] <http://magyarnarancs.hu/tudomany/feltehetően-nyugatra-menekulnek-92063>
- 29 A forrásokból kiderül, hogy elődjéhez, Liupram salzburgi érsekhez (836–859) hasonlóan Adalwin (859–873) többször személyesen látogatott el ide.
- 30 A terület lakosságának sokszínűsége az alábbi sorokból is kiderül: „A mosaburgi grófság területére fél Európából érkeztek Priwina hívó szavára a telepesek: az utóbbi két évtizedben itt feltárt temetők régészeti és embertani adatai alapján dunai bolgár, déli (dalmáciai óhorvát) és nyugati (morva) szláv, germán (bajor, alemann) és északi szláv eredetű (wilz) elemek keveredtek a helyi, nyugati (duleb) szlávokkal már amúgy is kevert késő avar népességgel.” Szőke 2001, 25.
- 31 A szöveg legújabb fordítása az ide vonatkozó magyarázatokkal együtt: Nótári 2000, 93–111. Nótári egy másik munkájában külön fejezetet szentel Metód, a szlávok apostola elleni koncepciós pernek, a 870-ben írt Conversionsnak (Nótári 2008), melynek recenziójában Gulyás Ábel így értékeli egyik megállapítását: „A *Conversio* mint forrás alapján Nótári – a pertől függetlenül, ám a Kárpát-medence története szempontjából hangsúlyosan – megállapítja, hogy noha a 822-es birodalmi gyűléseken jelent meg utóljára avar küldöttek, de a 870-es *Conversio*, amelynek e passzusát a szakirodalom mostohán kezeli, világosan szól az akkoriban Pannóniában élő avar maradványnépességről. Ez alapján nem lehet kétségbe vonni az avar népesség jelenlétét a IX. századi Kárpát-medencében, amit mind Regino, mind pedig Constantinus Porphyrogenitus említ.” Gulyás 2009. A jegyzetben hivatkozott tanulmányok: Nótári 2000, 93–111.; Nótári 2001, 67–84.; Nótári 2005, 26–39.
- 32 Szőke 2014b, 35.; Konstantin és Metód tevékenységéről részletes elemzés: Szőke 2014a, 87–93.
- 33 A székelyek helyzete még nehezebb volt, mivel ebben az időszakban a Kárpát-medence középső, északi és nyugati területein egyre nagyobb létszámban jelent meg az a magyarság, amelyből korábban kiszakadtak, és amelynek harcossai különböző szövetségekkel harcoltak együtt – nem mindig a székelyek többségének akkori lakhelyét, Pannóniát is birtokló birodalommal.
- 34 Noha többes számot használtak az alábbiakban a székely írás megteremtőivel kapcsolatban, lehetséges, talán valószínűbb, hogy egyetlen személyről van szó.
- 35 Azokra az egymással szoros kapcsolatban álló ábécékre vonatkozik a rúnairás kifejezés, amelyeket korábban a germán nyelvek írására használtak, Skandinávia és a Brit-szigetek keresztény hitre térítése előtt, illetve egy rövid ideig a térítés után is. A skandináv változatok *futhark* (vagy *fupark*, az ábécék hat első betűjéből: F, U, Þ, A, R, K), az angolszász változat pedig *futhorc* néven is ismert.
- 36 Ez az írás és Kárpát-medencei kapcsolatai nem kerültek el Róna-Tas András figyelmét, aki a nagyszentmiklósi kincs felirataival kapcsolatban írt róla: „A germán népek használták egy rovástípusú írást, a rúnairást, amelyet egy az első betűket ilyen sorrendben tartalmazó ábécé után *Futhark*nak is neveznek. A »régie« *Futharkot* a Kr. u. 3. századtól ismerjük, és a 8. század második felében eltűnnek az emlékei. Ennek az írásnak van egy angolszász vagy »kelta« ága, amely a 4–5. században keletkezett. Ez jelentős belső fejlődésen ment át, és a 8. században az eredeti 24 betű 31-re egészült ki, amelyhez a 10. században még két új járult. A 9. században megindult a *Futhark* másodvirágzása a skandináv népek között. A dán és svéd változatok előbb csökkentik a betűk számát, a 9–10. században 24-ről 16-ra, majd a betűk száma ismét emelkedni kezd. A *Futhark* különböző változatai általában balról jobbra haladnak, mint a latin írás, a 8. századtól vannak jobbról bal felé haladó feliratok is. Ezekben a betűk is megfordulnak, tehát az eredeti írás biztosan balról jobbra haladt. Ilyen írással írt emlékek ismertek a Kárpát-medencéből is. [Kiemelés tőlem: Zs. Z.] A kutatók véleménye szerint ezek a longobárdokhoz köthetők. (Bóna 1956, Krause-Jankuhn 1966), és a 6. század közepénél későbbi nincs közöttük. Ha a két írás betűkészletét hasonlítjuk össze, akkor azt látjuk, hogy elvileg kilenc összehasonlítható betű van a két írás között, de négy csak akkor hasonlítható, ha valamelyik írás betűinek tükörformáját vesszük figyelembe. Kronológiai, írásrendszerei és betűalaktani okok miatt tehát kicsi a valószínűsége annak, hogy a nagyszentmiklós–szarvasi írás és a germán rúnairás, a *Futhark* bármilyen módon összefüggjön.” Róna-Tas 2002, 125–126.
- 37 A hangértéket a székely ábécé szerint adjuk meg, mivel a betűket nem eredeti hangértékük alapján vették át.
- 38 Az ábécé az alábbi helyen tekinthető meg: <http://www.digipal.eu/digipal/page/466/>
- 39 Vásáry 1974, 168.
- 40 Sándor 2014a, 137–146.
- 41 Sándor 2014b, 574.
- 42 Tubay Tizianió 2015.

- 43 Sándor 2014a, 123–131.
- 44 Sebestyén Gyula idézete szerint: „*Tale alphabetum reperitur in Cronica Gothorum Olahi Magni. (Magyarul: Ilyen betűk vannak Olahus Magnus Göth Krónikájában.)*” Sebestyén Gyula 1915, 72. Az ábécé a könyv 57. oldalán látható.
- 45 Idézi Sebestyén Gyula 1915, 12.; Sebestyén hivatkozásai: [Pray György] „*Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Bécs, 1774. 61. l. t. jegyz. – Joannis Magni Gothorum Sveonvmque historia. Róma, 1554. 2-rét, 25. l. Alphabetum Gorthicvm. – Elias Schedius: De Diis Germanis, sive veteri Germanorum, Gallorum, Britannorum, Vandalorum religione syngrammata quatuor cvm figuris aeneis. Halle, 1728. 445. . (J. Magnus gót runáit közli.)*” Sebestyén Gyula 1915, 12. l. jegyz.
- 46 A táblázatot közölte Sebestyén Gyula 1915, 114. A runákra vonatkozóan az alábbiakat írja: „... már Pray előtt is volt e hasonlóságnak egy megfigyelője: az a névtelen, a ki a marosvásárhelyi kézirat fõntebb ... bemutatott kilencz székely ÁBCzéje mellett a gót runák hibás jegyeinek rovatot nyitott”. Sebestyén Gyula 1915, 143.
- 47 [Sebestyén Gyula hivatkozásai korábbi munkáira] Sebestyén 1897; Sebestyén 1899; Sebestyén 1900, 515., 574.; Sebestyén 1904. l. fej.
- 48 Sebestyén Gyula 1909, 270–271.
- 49 Sebestyén Gyula 1909, 272–273.
- 50 Megfelelő hivatkozásokkal írja Sándor 2014a, 124–125.
- 51 Vásáry 1974, 168–169.
- 52 Vásáry 1974, 169.
- 53 Vékony 1987, 8–9.
- 54 Mollay 1982.
- 55 Grimm 1883, 108–109.
- 56 Bischoff 1980, 197–198.
- 57 Bischoff 1980, 81.
- 58 Bischoff 1980, 115–119.
- 59 Bischoff 1980, 269.
- 60 Sándor 1991; Vékony 1992, 289.
- 61 Vékony 1997, 1333–1334.
- 62 Vásáry 1974, 168.
- 63 Vékony 1987, 49., 61.
- 64 Vékony 1997, 1332.
- 65 Vékony 1999, 44.
- 66 Hosszú 2011, 21.
- 67 Sándor 1992, 79.
- 68 Sándor 1992, 87–88.
- 69 Sándor 1992, 91.
- 70 Sándor 2014a, 130.
- 71 Benkó Elek már korábban kijelentette, hogy mai tudásunk szerint a székely írás nem Erdélyben jött létre. Benkó E. 2014, 312.
- 72 Az avarokkal kapcsolatos felfogás folyamatosan finomodik, amire nagy szükség van, hiszen a magyarokhoz hasonlóan nem voltak homogén etnikai összetételűek és az Avar Kaganátusban rajtuk kívül is meglehetősen sok néptörzdek élt. Tanulmányok Bálint Csanád sorai: „*Valójában a magyar kutatás számára az avarok – mondjuk így – nem jelentenek, nem jelenthetnek többet, mint a többi, a Kárpát-medencében élt kora középkori nép; ami pedig a jelentőségüket a magyarság számára mind a saját történetét, mind pedig történetírását illetően mégiscsak megemeli, az már tisztán tudományos szempontokból fakad.*” Bálint 1994, 794. Az ide kapcsolódó lábjegyzetben olvasható: „*Közvetlenül a honfoglalás előtt itt élt, a steppei kultúrájú honfoglaló magyarokkal sokban – társadalmi szerkezet, anyagi kultúra, hadrend, hitvilág stb. – rokon vonásokat mutató steppei eredetű nép, melynek volt olyan összetevője is, mely a magyar etnogenezisben közvetlenül részt vett. A kutatás nagy feladata annak feltárása, hogy a honfoglalók által itt talált lakosságban milyen arányban és milyen kultúrát képviselve voltak jelen az avarok leszármazottai. Többször felmerült már, s e sorok szerzője is hajlik e lehetőség felé, hogy a székely eredet kérdésében az avaroknak kell illetve lehet a döntő szerepet tulajdonítani. Ennyiben tehát mégis elsődlegesen magyar feladat (lenne) az avarság kutatása.*” Bálint 1994, 809. Bálint Csanád a kettős honfoglalás gondolatát elutasítja. Valójában azonban véleményem szerint a kettős honfoglalás esetében csupán a kifejezéssel van a gond, mert nem kettős, hanem több, úgy tűnik három jelentősebb hullámban (a mai csángók elődjeinek, a mai székelyek elődjeinek, végül Árpád magyarjainak) a Kárpát-medencébe történt bejövételéről van szó. Fontosak ide vonatkozóan Király Péter (1987; 2006) és Zellinger Erzsébet (2010) munkái, amelyeket a kutatók nem jelentőségüknek megfelelően vesznek figyelembe.
- 73 Hoppál 2014.
- 74 Vargyas 1991.
- 75 Amikor a továbbiakban székely törzsek kerülnek említésre, akkor azokról az eltérő múlttal és kulturális örökséggel rendelkező egykori törzsekről van szó, amelyekből létrejött a székely népcsoport. Ehhez hasonlóan, az avar korra használt székely kifejezés is a mai székelység őséeként élt valamelyik törzs tagjára vonatkozik.
- 76 Ennek lehetőségére Benkó Lóránd 1966. november 15-én tartott akadémiai székfoglaló előadásában felhívta a figyelmet. Benkó L. 1967, 48. A középkori Magyar Királyságban élő székelyekre vonatkozó legújabb, rendkívül alapos és reális áttekintést adó tanulmányban, a székelyek korai szállásterületeinek meghatározásához csak a nyelvészeti és történeti kutatás eredményei kerültek felhasználásra, a néprajztudomány és a

Magyar Néprajzi Atlasz által kínált ide vonatkozó adatok nem. Benkő E. 2016b, 132–142.

- 77 „Jelenlegi ismereteink így összegezhetőek e vonatkozásban: az eddigi megfigyelések hiányosságai, illetve az asszimilációt eleve kizáró szemlélet mellett is feltételezhető, de a rendelkezésre álló bizonyítási eljárásainkkal egyértelműen még nem igazolható az avar-magyar asszimiláció, a Kárpát-medencében talált lakosság és a betelepülő honfoglaló magyar népesség egymásba olvadása. Az elgondolkoztatón kis számú közös lelőhely önként adja a megoldás lehetőségét: amennyiben az avarság bizonyos hányada megélte a magyarok bejövését, akkor az feltételezhető, hogy a megváltozott hatalmi viszonyok nem tették szükségessé, hogy az új vezető réteg mindenhol a saját köreiből származó vezetőket ültessen a települések élére, akik aztán együtt temetkeztek volna a helyben talált lakossággal.” Szentpéteri 2014, 47.
- 78 Bálint 1994, 804.
- 79 Bálint 1994, 811.
- 80 Herman–Imre 1987, 527.
- 81 Bizonyosságot nyert az, amit Vékony Gábor munkájához írt méltató soraiban László Gyula első helyen emelt ki. Vékony 1987. László Gyula gondolatai a kötet címlapjának belső oldalán olvashatók.

